

Kenellä on mahdollisuus kieltäytyä työstä?

Saska Heino

Aluksi

Hiljattain Into-kustantamon julkaisema *Työstäkieltäytyjän käsikirja* (2019) on herättänyt odotettua keskustelua työstä. Aihe on tässä ajassa voimakkaan poliittinen ja teoksen tekijät pyrkivät selvästi hyödyntämään kuluineella(kin) vaalikaudella tiivissanaisena käynyttä keskustelua työllisyysasteesta. Vuoden 2017 lopun väestöön nähden oli koko maan työllisyysaste vuoden aikana keskimäärin noin 41,8 prosenttia.¹ Ei olekaan ihme, että paine työikäiseksi katsottua, 15–64-vuotiasta, mutta työtä syystä tai toisesta tekemätöntä väestöä kohtaan on kasvanut. Työ ei vie itsestään auvoalan, eikä kaikki työ ole hyödyllistä, tarpeellista tai hyväksikään. Samanaikaisesti on kuitenkin selvää, ettei työstä kieltäytyminen ole mahdollista kuin verraten harvalukuiselle väestöosalle.

Tämän kirjoituksen rakenne on seuraava. Kirjoituksen alussa käydään läpi työnteon välttämättömyyttä yhteiskunnan uusintamisen näkökulmasta ja suhteessa marxilaiseen teoriaan. Tämän jälkeen tarkastellaan sitä, kenellä ylipääntensä on suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa sekä sen lähimenneisyydessä ollut mahdollisuus olla elämänsä aikana tekemättä työtä. Annetun läpikäynnin jälkeen perehdytään kysymykseen työnteon muodoista ja tuotannon muutoksesta suomalaisessa yhteiskunnassa toisen maailmansodan jälkeisellä jaksolla. Lopuksi pohditaan kysymyksiä työstä, vapaudesta sekä esitetään työstäkieltäytymistä kohtaan kohdistetun arvostelun yhteenvedo.

Käsillä oleva kirjoitus on sellaisenaan vain luonnostelma paljon syvällisempää tarkastelua vaativalle kritiikille. Se ei myöskään ole *Työstäkieltäytyjän käsikirjan* arvostelu—myönnän auliisti, etten ole ennättänyt tätä kirjoittaessani lukea mainittua teosta. Tämä kirjoitus tuleekin ymmärtää enemmän työstäkieltäytymisen kuin mainitun teoksen arvosteluna.

Toisten tekemä työ, työstäkieltäytymisen aineellinen perusta

Kuten **Karl Marx** (1818–83) on sanonut, tietävät kaikki lapsia myöten, että ”jokainen kansakunta kuolisi nälkään, jos se keskeyttäisi työnteon vaikkapa vain muutamaksi viikoksi, vuodesta puhumattakaan.” Tämän vuoksi on Marxin mukaan ”itsestään selvää, ettei *tietty* yhteiskunnallisen tuotannon *muoto*”, oli kyse sitten kapitalistinen, feodalistinen tai jokin muu, ”voi missään tapauksessa lakkauttaa yhteiskunnallisen työn *jakautumisen välttämättömyyttä*, muttua voi vain *sen ilmenemismuoto*” eli se, minkälaista konkreettista työtä kulloinkin tehdään. Tiivistäen—”[l]uonnon lakeaja ei yleensä voida lakkauttaa.”²

Friedrich Engels (1820–95) on puolestaan sanonut, ettei ”vapaus ole unelmoitua riippumattomuutta luonnon laeista, vaan näiden lakien tiedostamista.” Vapaus on toisin sanoen ”luonnon välttämättömyyksien (*Naturnotwendigkeiten*) tuntemukseen perustuvaa valtaa itseemme ja ulkoiseen luontoon nähden.”³ Toisin sanoen: työ on välttämätön pakko, joten siitä vapautuminen on tämän pakon tunnustamista ja sen pohtimista, mitä sen *asettamissa puitteissa* on mahdollista tehdä—ja mitä ei. Täckäläisissä porvarispiireissä hieman samoin

¹Tilastokeskus (2019a), Väestö 31.12. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_vaerak/ [luettu 30.3.2019]; Tilastokeskus (2019b), Väestö alueen, pääasiallisen toiminnan, sukupuolen, iän ja vuoden mukaan, 1987–2017. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_tyokay/?tablelist=true [luettu 30.3.2019].

²Marx ja Engels 1976, 208.

³Lenin 1971, 242.

on muutoillut muuan **Paasikivi** (1870–1956).

Kun työ tiedostetaan aineelliseksi pakoksi, kysehän on viimekätisesti ihmisten aineellisen olemassaolon turvasta, tulee kysyä, kenellä on tämän välttämättömyyden puitteissa mahdollisuus kieltäytyä työstä. Kuten aiemman perusteella on havaittu, on joukko sellaisenaan laaja: liki $\frac{3}{5}$ kaikista Suomessa vakituiseemmin asuvista ei vuoden 2017 tehnyt töitä. Keitä tähän enemmistöön siis kuuluu? Suurin osa työtä tekemättömistä on lapsia, nuoria, opiskelijoita, eläkeläisiä, työttömiä sekä pitkäaikaissairaita eli ihmisiä, jotka *jossain elämänsä vaiheessa* tekevät työtä, monet jopa kolmen–neljän vuosikymmenen verran. Tämä kaventaa työtä kokonaan elämänsä aikana tekemättömien joukon verraten kapeaksi. Kokonaisista ihmisryhmistä työtä tekemättömiä ovat synnyttäessään sekä vaikeasti kehitysvammaiset. Heidän osuutensa koko väestöstä on hyvin pieni.

Näiden väestöryhmien lisäksi on yksi ryhmä, jonka ei tarvitse tehdä töitä henkensä pitimiksi—kapitalistit. Vaikka kapitalisteihin kuuluvista suurin osa onkin elämänsä aikana ainakin muodollisessa työsuhteessa, perustuu heidän aineellinen olemassaolonsa muiden tekemälle työlle eli kapitalistisessa tuotannossa tehtävälle lisätyölle, -arvolle ja -tuotteelle sekä näistä saatavan liikevoiton nojalla maksettaville osingoille, yrittäjätulon ostoille sekä koroille ja muille sijoitustuloille (eläkevakuutukset j.n.e.).

Kapitalistiluokan ”oikeus työn tekemättömyyteen” perustuu tuotantovälineiden harvainomistukselle eli sille, että väestön valtaosan on elämänsä aikana paitsi yksilönä myös joukkona tehtävä töitä näitä välineitä käyttäen. Muiden työtä tekemättömien väestönsien mahdollisuus olla tekemättä työtä pohjaa edelleen tuotannossa työtä tekevien työllään synnyttämän arvonlisäyksen sekä siihen pohjautuvien tulojen, työn tuotteiden sekä muun inhimillisen toiminnan verotukselle ja tämän verotuksen nojalla maksettaville tulonsiirroille.

Yhteiskunnassa on aina vähinätän tietty ihmisjoukko, jonka on tehtävä töitä, jotta työtä tekemättömät voivat elää. Viime kädessä *joillekin* vallitsee työn teon pakko. Kysymys kuuluukin, mitä ja kuinka suurta joukkoa tämä pakko koskettaa.

Mitä pienempi työtä tekevien joukko on—kun työn tuottavuus oletetaan muuttumattomaksi—sitä suuremman osan tämän joukon on annettava työnsä tuotteista joko suoraan tai välillisesti työtä tekemättömille. Se, kantaako työtä tekevä tuotteensa suoraan sitä tekemättömille tai tekeekö hän sen epäsuoraan verojen ja tulonsiirtojen välityksellä, on toissijaista. Raha voi kuitenkin hämärtää tämän tosiasian näkymättömiin ja saada työn näyttäytymään (pelkästään) vieraantuneena toimintana, josta on tekijälleen enemmän haittaa kuin hyötyä. Tämä on kuitenkin harhakuvitelma. Kun huomioidaan, että työvoiman hinta kattaa suoran, työlliselle tulevan korvauksen lisäksi Kela-, työeläke- ja työttömyysvakuutusmaksut, jonka lisäksi työtä tekevältä pidätetään tulovero, tekee työllinen työtään myös muiden kuin itsensä ja työnantajansa hyväksi. Kuten on aiemmin nähty, on tämä ”muiden” joukko hyvin laaja, itse asiassa enemmistö.

Raha ja sille perustuvat vaihto- ja omistussuhteet voivat myös luoda uskomuksen, jonka mukaan sosiaaliturva, kuten perustulo, olisi rahoitettavissa kuin ilmasta, ”painamalla lisää rahaa.” Jos rahan kiertonopeus, virta ulkomaille tai kansantuotteen kasvu eivät kuitenkaan absorboi lisääntyvää rahan määrää, voi tämänkaltaisen rahoituksen seurauksena olla inflaatio. Työn välttämättömyyttä ei siis päästä pakoon rahataloudellisella konstikkuudella. Äärimmäisen ripeän inflaation vallitessa ei tehdä enää työtä. Vaikkapa Venezuelan katastrofi ei enää perustu vain sille, että tuontitavaroiden suhteelliset hinnat ovat karanneet väestön valtaosan ulottumattomiin. Se perustuu myös jo sille, että kotimainen tuotanto ja työnteko ovat käytännössä loppuneet kuin seinään.⁴

---

⁴Venezuela on surullinen esimerkki rahataloudellisen konstikkuuden, hintatukien sekä voittojen säännöstelyn kotimaista tuotantoa tuomilla korvannesta vaikutuksesta. Pitkällä aikavälillä välttämätön keino ihmisten elintason korottamiseksi koko väestön tasolla on työn tuottavuuden kohottaminen.

Työaika on lyhentynyt, vapaa-aika lisääntynyt

Yksi *Työstäkieltäytyjän käsikirjan* kirjoittajista on esittänyt⁵, ettei työaika olisi kuluneen vuosisadan aikana lyhentynyt. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkansa yleisellä tasolla. Kun vielä vuonna 1960 keskimääräinen vuosityöaika oli niin yrittäjillä kuin palkkatyöläisillä reilusti yli 2000 tuntia vuodessa, työviikko kuusipäiväinen ja vuosiloma selvästi lyhyempi, on nykyinen, keskimääräinen vuosityöaika noin viidenneksen lyhyempi, työviikko viisipäiväinen ja loma- sekä vapaa-aikaa selvästi enemmän.⁶ Itse asiassa työaika on kokoaikaista työntekijää kohden laskenut vieläkin enemmän, koska osa-aikatyöllisten ja kausityötä tekevien osuus on laskenut verrattuna kokoaikaisesta työssä käyviin. Näin on tapahtunut siitä huolimatta, ettei työaikaa ole varsinaisesti lyhennetty sitten vuoden 1984 Pekkas-sopimuksen. Vaikka n.k. kilpailukyky- tai kiky-sopimus nostikin useiden työllisten vuosityöaikaa aavistuksen, on pitkän aikavälin trendi ollut laskeva.

Lienee selvää, ettei työaika ole lyhentynyt aivan niin nopeasti kuin rohkeimmat, kuluneiden vuosikymmenten ennusteet ovat antaneet olettaa. Vaikkapa **John Maynard Keynesin** (1883–1946) 1930-luvulla esittämä arvio viisitoistatuntisesta työviikosta on laajassa mitassa osoittautunut toteutumattomaksi. Siihen, ettei yleinen työaika ole lyhentynyt viidessä–kuudessa vuosikymmenessä viidennestä enempää, on useita syitä. Yksi on se, että kapitalistisessa tuotannossa voiton lähteenä on työläisten tekemä lisätyö, joka perustuu välttämättömän, työläisten itsensä uusintamisen (so., palkan) ylittävän työajan puitteissa synnytettyyn lisätuotteeseen ja sen arvoon. Mikäli työaika lyhentyisi voimakkaasti, uhkaisi se kapitalistien voittoja, mikäli työtahtia ja tuottavuutta ei vastaavasti parannettaisi, mikä on monilla ei-teollisilla aloilla käytännön mahdottomuus. Toinen syy työajan lyhentymättömyyteen liittyy keskeisesti työstäkieltäytymisen olennaiseen ongelmaan: työn tuottavuuteen. Niin Suomessa kuin muissakin kehittyneissä kapitalistimaissa työn tuottavuuden kasvu on hidastunut selvästi noin 1960–70-luvulta lähtien. Ilman tuottavuuden kasvua—sitä, että aiempaa lyhyemmässä työajassa saadaan aikaiseksi sama tai suurempi tuote kuin nykyisin—ei laajamittaista työstä vapautumista voi tapahtua, vaan se voi jäädä vain harvoin etuoikeudeksi, kuten kapitalistien tapauksessa.

Suurempi ongelma kuin työ itsessään on sen puute. Kansainvälinen YK:n alainen työjärjestö ILO on arvoinut, että vuoden 2018 marraskuussa maailmanlaajuinen työttömyysaste oli noin viisi prosenttia, mikä tarkoittaa noin 170 miljoonaa ihmistä.⁷ Kun mukaan lasketaan vielä alityölliset, nousee luku selvästi ylemmäs.⁸ Työttömyys jakautuu maailmanlaajuisesti hyvin epätasaisesti, eikä työtä tekemättömille ole tarjolla säällistä elintasoa kuin varsin harvalukuisessa, vauraassa maaajoukossa. Maailman väestön valtaenemmistölle työstäkieltäytyminen on saavuttamaton utopia. Edes vauraassa, pitkälle teollistuneessa, korkean tuottavuuden taloudessa, kuten Suomessa, elinikäinen työstäkieltäytyminen on mahdollisuus vain työtä tekevien kustannuksella. Miten on heidän vapautensa laita?

Vapautta kaikille, ei vain harvoille

Kaikissa yhteiskunnissa ja kaikkina aikoina ainakin osan ihmisistä on tehtävä töitä, joten tärkeämpää kuin työstä kieltäytyminen on sen tarkoitus. Mitä ja keitä varten työtä tehdään? Onko siitä yhteiskunnallista hyötyä vai haittaa? Kaikki nämä ovat kysymyksiä, joita *Työstäkieltäytyjän käsikirjan* taustayhteistö, Työstäkieltäytyjäliitto, on aiemmin kritisoinut perustellusti. Heidän vastauksensa, työstäkieltäytyminen itsessään, on vain väärä.

⁵Mia Haglund, ”Miksi kieltäytyä työstä ja viettää laskiaistiistaita?” *Medium* 5.3.2019 linkki [luettu 31.3.2019].

⁶Tilastokeskus (2019c), Kansantalouden tilinpito. Historiasarjat 1860–2017; Työllisyys ja työtunnit 1975–2017. linkki [luettu 31.3.2019].

⁷ILO (2019), Unemployment. ILO:n tilasto- ja tietokannat linkki [luettu 31.3.2019].

⁸Valitettavasti ILOlla ei ole samoilta havaintovuosilta olevaa vertailukelpoista tilastoa alityöllisyydestä.

On totta, että työ on maailman väestön valtaosalle niin henkisiä kuin ruumiillisia voimia kuluttavaa toimintaa, joka altistaa monet kemikaaleille, melulle, päästöille sekä toistuvien liikkeiden aikaansaamille terveysongemille. Toisille työnteko on hengenvaarallista; mietitään vaikkapa harvinaisia maametalleja Kongon demokraattisessa tasavallassa kaivavia työläisiä, joista suuri osa on lapsia. Näin ei kuitenkaan tarvitse olla. Työtä on mahdollista tehdä ei-kapitalistisin periaattein järjestettynä, turvallisuuteen ja terveellisyyteen pyrkien. Työsuojelu, riittävä valvonta, järjestäytymismahdollisuus, lainsäädäntö sekä koulutus mahdollistavat sen, että työuransa päättävillä on jäljellä vielä vuosikymmeniä elinaikaa, tai sen lyhyden ei ainakaan tarvitse perustua työhön itseensä. Työn tuottavuuden kasvu koneistuksen, automaation, taitotason j.n.e. kasvun myötä mahdollistavat ajan oloon yleisen työajan lyhentymisen, aiempaa suhteessa mittavamman työstä vapautumisen.

Vapaus, joka on mahdollinen vain harvoille enemmistön kustannuksella, ei ole todellista vapautta. Utopioista on päästävä realismiin. Koska työ on kaikkina aikoina (ainakin ollut) luonnonvälttämättömyys, ei tämän tosiasian kieltäminen vie vapautteen. Vapautteen päästään välttämättömyydet tunnistaen ja niiden puitteissa parasta mahdollista työnjakoa etsien. Näin voidaan välttää työstäkieltäytymisen individualistinen ansa—se, että vain harva voi todellisuudessa kieltäytyä työstä. Todellinen vapaus on vapautta kaikille, ei vain harvoille.

Lähteet

Kirjallisuus

Marx, Karl ja Engels, Friedrich (1976), *Kirjeitä*. Toim. V. I. Lenin. Edistys, Moskova

Lenin, V. I. (1971), *Materialismi ja empiriokritisismi*. Edistys, Moskova [1909]

Internet

Tilastokeskus (2019a), väestö 31.12. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat
http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/ [luettu 30.3.2019]

Tilastokeskus (2019b), Väestö alueen, pääasiallisen toiminnan, sukupuolen, iän ja vuoden mukaan, 1987–2017. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat
http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__tyokay/?tablelist=true [luettu 30.3.2019]

Tilastokeskus (2019c), Kansantalouden tilinpito. Historiasarjat 1860–2017; Työllisyys ja työtunnit 1975–2017. linkki [luettu 31.3.2019]

Mia Haglund, ”Miksi kieltäytyä työstä ja viettää laskiaistiistaita?” *Medium* 5.3.2019 linkki [luettu 31.3.2019]

ILO (2019), Unemployment. ILO:n tilasto- ja tietokannat
<https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/statistics-overview-and-topics/unemployment/lang--en/index.html> linkki [luettu 31.3.2019]